

Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri

Arzu BOY¹

ÖZET

İlköğretim üstü eğitim kurumları olarak bilinen medreselerin gelişmesi ve önem kazanması Selçuklular Dönemi'ndedir. Selçuklular sahip oldukları bütün coğrafyalarda bu kurumları inşa ederek yaygınlaştırmışlardır. Anadolu topraklarında medreselerin kurulup gelişim göstermesi Anadolu Selçuklular Dönemi'ndedir. Bu dönemde Selçuklu şehirleri olarak bilinen Kayseri, Sivas Konya gibi yerlerde çok sayıda medrese inşa edilmiştir. Anadolu'nun köklü şehirlerinden olan Kayseri Medreseleri konusu araştırılırken özellikle Osmanlı Arşivi taranmıştır. Okunmamış olan belgelerin ışığında buradaki medreselerin bilinmeyen yönleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti tarafından Selçuklulardan alınan bu miras geliştirilmiştir. Özellikle Fatih ve Kanuni Dönemi'nde bu müesseseler parmakla gösterilecek kadar nitelikli kurumlar haline dönüşmüştür. Devletin son döneminde ise diğer kurumlar gibi medreseler de nitelik kaybetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Kayseri, Anadolu Selçukluları, Eğitim

A Short History of Madrasahs and Madrasahs in Kayseri

ABSTRACT

Madrasahs are known as post-primary education institutions. Their development and importance date back to the Seljuk Dynasty. The Seljuk Dynasty built and spread these institutions in all the regions they ruled. Construction and development of madrasahs in Anatolian lands took place during the Anatolian Seljuk Sultanate period. Many madrasahs were built in Kayseri, Sivas, and Konya provinces, which were known as Seljukian provinces, in that period. Particularly the Ottoman archive was reviewed while researching madrasahs in Kayseri, which is one of the long-established provinces of Anatolia. In the light of unread documents, an attempt was made to reveal the unknown aspects of the madrasahs located there. This heritage was taken over from the Seljuk Dynasty by the Ottoman Empire, which improved it. These institutions turned into very qualified and distinguished institutions during the reign of particularly Mehmed the Conqueror and Suleiman the Magnificent. Just like other institutions, madrasahs lost their quality in the late periods of the Ottoman Empire.

Key Words: Madrasah, Kayseri, Anatolian Seljuk Sultanate, Education

¹ Yrd.Doç.Dr. Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi ABD

1.Giriş

Medreseler İslam dünyasının en özgün eğitim ve öğretim kurumlarıdır. İlk zamanlar İslam kültür çevrelerinde ortaya çıkmış zamanla her tarafa yayılmışlardır. İlköğretim üstü eğitim kurumları olarak bilinen medreseler, Arapça «ders» kökünden gelen ve ders verilen yer anlamındadır².

Medreselerin Orta Asya İslam kentlerinde ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Devlet eliyle ilk medreseler Karahanlılar zamanında kurulmuştu. Türk-İslam çizgisine sahip olan Karahanlılar, medrese yapımına hız kazandırarak onları Semarkant, Buhara, Taşkent, Balasagun Kaşgar gibi şehirlere yaymışlardır³. Karahanlı hükümdarlarının bilime önem vermeleri sayesinde eğitim kurumları olan medreseler toplum hayatında ön plana çıkmıştır.

Karahanlılar zamanında 1065-1066'da Semerkant'ta kurulan bir medresenin vakfiyesinde şu bilgiler mevcuttu:“*Medresenin müderrisine üç yüz dirhem maaş verilecek, öğrencilere bin beş yüz dirhem maaş verilecek fakat bu miktar müderrisin görüşü alınarak eşit veya farklı biçimde verilecek, en yüksek öğrenci maaşı otuz dirhemi geçmeyecek, medresenin iki hademesi olacak her birine elli dirhem verilecek, medresede bir bekçi ve kütüphaneci bulunacak her birine elli dirhem maaş verilecek, medrese, cami, öğrenci odaları ve tuvaletlerin aydınlatılması için gerekli mum ve kandil yağı almak için yılda yedi yüz dirhem harcanacaktı*”⁴. XI.yüzyıldan zamanımıza ulaşan bu bilgiler Karahanlılar Dönemi'nde medreselerin sistemli bir eğitim kurumu olduğunu göstermektedir. Yine Selçuklular Dönemi'nde öğrenciye maaş verme durumunun Karahanlılar'da mevcut olduğu da görülmektedir. Buradan hareketle Selçuklulardaki medrese düzeninin bir şekilde Karahanlılar'dan esinlendiği de söylenebilir.

2.Selçuklu Medreseleri

Karahanlılar'dan sonra en çok bilinen medreseler Selçuklu Medreseleri'dir. Selçuklular Dönemi'nde ilk sistemli teşkilata sahip medrese 1040'da Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey tarafından Nişabur'da kurulmuştur⁵.

1057'de Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medresesi ise İslam tarihinde daha sonra kurulacak olan medreselere teşkilat, idare, vakıf, sistem ve program yönüyle model olmuştur. Kurulan bu medreselerde ders verilmeye kalınmayıp, öğrencilerin yeme, içme, yatmaları gibi yerler temin edilmiştir. Hatta Nizamülmülk zamanında bu ihtiyaçları sağlamak için Bağdat'ta Dicle kenarındaki çarşı, han, hamam ve çiftlikleri vakfedilerek medresenin bütün ihtiyaçları karşılanmıştır⁶. Böylelikle ülkede muazzam bir medrese geleneği oluşmuştur. Selçuklu Devleti hakim olduğu coğrafyaların hepsinde çok sayıda medrese inşa ederek medrese geleneğini devam ettirmiştir. Anadolu'daki medreseler daha çok Selçuklu Devleti'nin varisi Anadolu Selçuklu Devleti zamanında yapılmıştır. Konya, Aksaray, Ankara, Kayseri, Sivas Amasya, Erzurum gibi şehirlerde beş veya ondan fazla müderrisiyle eğitimin yapıldığı medreseler inşa edilmiştir⁷.

² Semseddin Sami, *Kamus-u Türki*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s.1313.

³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, Akademi yayıncılık, 2012, s.21.

⁴ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.23.

⁵ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.43.

⁶ Abdülkerim Özeydin, *Selçuklu Tarihi, Sultan Muhammet Tapar Devri*, TTK, Ankara, 1990, s.7.

⁷ İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, Akademi Yayınları, Edirne, 2013, s.47.

Selçuklularda inşa edilen medreseler genel olarak avlu, eyvan, mescit, türbe, talebe odaları, kışlık dersaneler, havuz, çeşme gibi bölümlerden oluşmaktaydı⁸. Bu bölümlerin hepsi eğitimin daha iyi şartlarda verilmesi düşüncesiyle yapılmıştır. Medrese bölümlerinden olan avlu, medresedeki işleyişin devamını temin eder. Çünkü medresedeki bütün bölümler avluya çıkmaktadır. Eyvan yine aynı şekilde eğitimin devamı için medreseyi güneş ve yağmurdan korumaktaydı. Medrese öğrencileri burada ders çalışır ve dinlenirdi. Medresenin bölümlerinden olan mescit, yaz aylarında dersane olarak kullanılmaktaydı. Türbe ise medreseyi yaptıran kişiyi temsilen hepsinde mevcuttu. Medresenin eğitim açısından en önemli bölümlerinden olan öğrenci odaları avlunun iki yanında bulunurdu. Öğrencinin dış etkilerden korunması amacıyla genellikle odalara pencere konulmazdı. Kışlık dersane olarak anılan yer ise soğuk havalarda derslerin yapıldığı yerdir. Sıcak havalarda ise dersler açık avlulu medreselerde, eyvanlarda yapılırdı. Bölümlerden biri olan havuz ise medresenin monotonluktan kurtulmasını sağlayarak derslerin daha huzur verici bir ortamda yapılmasını sağlardı ki su sesinin insan psikolojisine iyi geldiği bilinen bir gerçektir. Bölümlerden biri olan çeşme ise medresedeki öğrencilerin temiz su ihtiyacını karşılamaktaydı⁹. Ayrıca aşhane hela gibi dışarıyla irtibata geçmeden günlük hayatlarını idame ettirmeleri için her şey medrese içinde bulunabilirdi. Fakat Anadolu’da yapılan medreselerin birçoğunda helanın medrese yapısı dışında olduğu gözlenmiştir.

Medrese yapıları ilk zamanlar bu bölümlerden oluşmamaktaydı. İlk zamanlar cami içlerinde bulunmaktaydılar. Fakat zamanla camilerde ibadet ve eğitimin beraber yürütülmesi camilerin asıl görevi olan ibadetin aksamasına sebep olduğu için medreseler inşa edildi¹⁰. Selçuklu Medreseleri’nde ağırlıklı olarak dini eğitim verilmesine rağmen XI. yüzyılda Nizamiye Medreseleri’nde sarf, nahiv gibi Arapça dil eğitimi dışında akli ilimlerde okutulmuştur¹¹.

Medreselerin Selçuklu Devleti Dönemi’ndeki öğretim kadrosuyla Osmanlı Dönemi’ndeki kadrosu çok benzerdir. Öğretim kadrosu Osmanlı Devleti Medreseleri kısmında açıklanmıştır. Yalnız Selçuklu Dönemine ait belgelerde Danişmend adı verilen öğrencilerin üç gruba ayrıldığı belirlenmiştir. Bunu öğrencilere verilen maaşlardan anlıyoruz¹². İleri seviyedeki öğrencilere 15’er dinar, orta seviyedekilere 10’ar dinar ilk seviyedekilere ise 5’er dinar veriliyordu¹³. Beş yıl içerisinde varlık gösteremeyen öğrenci ise medreseden atılırdı.

3.Osmanlı Dönemi Medreseleri

Selçuklu Medreseleri kendinden sonraki dönemlerde yapılan medreselere dayanak oluşturmuştur. Osmanlı medreseleri Selçuklu Medreselerinin devamı niteliğindedir. Orhan Gazi Dönemi’nde 1331 tarihi itibarıyla faaliyete geçen İznik Orhaniyesi Osmanlı medrese geleneğinin ilk halkası olarak kabul edilmektedir. Bursa’da açılan Sultan Medresesi’nden sonra İznik Medresesi ikinci dereceye düştü. Edirne devlet merkezi olduktan sonra ise II. Murat Dönemi’nde yapılan Darül Hadis, Osmanlı medreselerinin en üstünde yer aldı¹⁴.

⁸ Ziya Kazıcı, *Anahatları İle İslam Eğitim Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını, İstanbul, s.49.

⁹ Kazıcı, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, s.64.

¹⁰ Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, s.46.

¹¹ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s.44.

¹² Nizamülmülk ilk defa öğrenciye maaş verilmesini isteyen kişidir. Ayrıca yine eğitimin parasız olması da bu dönemdedir. (Kazıcı, *Anahatları ile İslam Eğitim Tarihi*, s.49).

¹³ Osman Turan “Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, XI, S. 42, ss.197-235.

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, TTK, 2014, s.4.

İstanbul'da yapılan Sahn-ı Seman Medreselerinden sonra bile Darül Hadis bir müddet kıymetini korumuştur¹⁵.

Fatih, medrese yaptırmaya karar verdikten sonra bu işle vezir-i azam Mahmut Paşa'yı görevlendirdi. Fatih Medreselerinin yapımına 1463'te başlandı. 1471 Ocak'ta yapımı bitti. Öncelikle iki minare ve bir şerefeli cami ve iki tarafında yüksek tahsil için sekiz medrese ve bu medreselerin arkalarına da tetimme ismiyle bu büyük medreselere talebe yetiştirmek üzere sekiz medrese daha yaptırdı¹⁶. Misafirlerin hayvanları için ahırlar inşa ettirdi. Bir imaret, taâmhâne¹⁷ doğudaki dört medresenin yanında darüşşifa denilen hastane, caminin kuzeyinde Kur'an-Kerim okumak için bir muallimhane ve caminin batı tarafına medrese talebeleri için bir kütüphane ve yine aynı tarafta ders okutmak için darüttalim ve iki muntazam hamam yaptırdı¹⁸. Caminin doğu ve batı taraflarına yaptırılan sekiz medreseye Medaris-i Semaniye denildi. Bu isim daha sonra Sahn Medreselerine çevrildi¹⁹. Sahn-ı Seman Medreselerine geçildikten sonra medreseler için yeni bir teşkilat düzeni belirlendi. Bu düzene göre medreseler aşağıdan yukarıya göre Hâşiye-i Tecrid, Miftah, Kırklı, Hâriç, Dâhil ve Sahn-ı Seman olarak beş sınıfa ayrıldı.

Hâşiye-i Tecrid Medreseleri, müderrisin günlüğü 20-25 akçe olan medreselerdir. Arapça, Gramer, Sentaks (Sarf ve Nahiv), Mantık, Teoloji, Astronomi, Geometri (Hendese), Belagat gibi dersler okutulmaktaydı. Bu medreselerde Nasreddin Tus-i'nin Tecrit adlı kitabını yorumlayan bir ana ders kitabı okutulduğu için bu medreselere "Tecrit Medreseleri" adı verildi²⁰.

Miftah Medreseleri, müderrislerinin günlüğü 30-35 akçe olan ve Hâşiye-i Tecrid medreselerinin bir üst derecesindeki medreselerdir. Miftah Medreselerine otuzluk medreseler adı verilmektedir. Miftah Medreseleri deyiimi 1160-1229 yılları arasında Maveraünnehir'de yetişmiş "Sekkaki" adlı ünlü bir belagat ilmi üstadının yazdığı "Miftah-ül İlm" adlı edebiyat kitabı okutulduğu için kullanılıyordu. Miftah, Arapça da anahtar şifre manasında kullanılmaktaydı.

Kırklı (Telvih) Medreseleri ise müderrislerinin günlüğü 40 akçe olan medreselerdir. Bu medreselerin ismi Usul-ı Fıkıh dersinde okunan "Telvih" adlı kitaptan kaynaklanmaktadır. Burada İslam Hukuku ve Fıkıh dersi verilmekteydi.

Hâriç Ellili Medreseler, müderrisin günlüğü elli akçe olan medreselerdi. Osmanlılardan önce Anadolu Selçuklularının, Anadolu Beylerinin, ailelerinin, vezir sancakbeyi ve emirlerin yaptırdıkları medreseleri ifade etmekteydi. Bu medreselere "Musikeyi Sahn" ya da "Tetimme" medreseleri adı verilmektedir. "Musikeyi Sahn" sözcük anlamı olarak Sahn'a götüren demektir. Bu medreselerde başarılı olanlar Sahn-ı Seman medreselerine geçmektedirler.

Dâhil Ellili medreseler 50 akçeli medreselerdir. Dâhil medreseleri genel olarak Osmanlı Padişahları, şehzade anneleri, şehzadeler ve kızları tarafından yaptırılmıştır.

¹⁵ Mustafa Sarıbrıyık, "İlk Osmanlı Medreseleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, 2003.

¹⁶ Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2004, s.19.

¹⁷ Taâmhane: Yemek salonu. (Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2002, s.1008.

¹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, s.4.

¹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, s.10.

²⁰ Tus'lu Nasreddin 1201-1274 yılları arasında yaşamış, Ahlak Felsefesi, Matematik ve Astronomide ün yapmış çok sayıda eseri olan bir bilim adamıydı. "İptidai Hâriç" medreseleri ilk basamak olduğu ve buralara yevmiyesi 20 akçe olan müderrisler atanmış olduğu için bunlara "Yirmili Medreseler" de deniyordu. (*Güven, Türk Eğitim Tarihi*, 65.)

Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde yapılan Sahn-ı Seman medreseleri, müderrisin günlüğü 50 akçe ve üzerinde olan en üst seviyedeki medreselerdir. Bu medreselerde Molla Zeyrek, Ali Tusi, Molla Abdülkerim, Hocazade, Muhyiddin, Mufti Ahmet Paşa, Kadızade Kasım gibi zamanın ünlü şahısları ders vermişlerdir²¹.

Kanuni Dönemi'nde Süleymaniye medreselerinin yapılmasıyla birlikte Osmanlı Medreseleri'nde eğitim Sahn-ı Seman ve Süleymaniye olmak üzere ikiye ayrılmıştır²². Süleymaniye Medreselerinin yapımı bittikten sonra Dahil Medreselerini bitirmiş olan öğrenciler, isterlerse Sahn-ı Seman isterlerse Süleymaniye Medreselerine gidebilirlerdi.

Süleymaniye Medreseleri yapılıncaya kadar en yüksek müderrislik Sahn-ı Seman Müderrisliği iken Süleymaniye Medreselerinden sonra müderrislerin ibtida-altmışlı, hareket-i altmışlı, Musıla-i Süleymaniye, Hamise-i Süleymaniye, Süleymaniye, Darül Hadis-i Süleymaniye müderrisliği şeklinde yükselen dereceleri vardı.

Süleymaniye medreselerinin ilk derecesi olan ibtida-i altmışlı yani altmış akçe yevmiyeli müderrislerin miktarı kırk sekizdi. Bu derecede bulunan müderris, terfi edince bir yüksek dereceyi hak ettiği için hareket-i altmışlı deniliyordu. Bu derecede müderrisin yevmiyesi aynı ama derecesi ibtida-i altmışlıya göre bir derece ileri idi. Hareket-i altmışlı müderrislerinin sayısı otuz iki idi. Bunlar terfi ederse Musıla-i Süleymaniye derecesine yükselirlerdi. Musıla-i Süleymaniye Müderrisliğinden sonra Hamise-i Süleymaniye Müderrisliği ve onun üstünde Süleymaniye'nin dört müderrisinden birinin ve en son da Dârül Hadis Müderrisliği geliyordu.

Hariç ve Dahil Medreselerini bitirdikten sonra Sahn-ı Seman ve Süleymaniye Medreselerini tamamlayanlar başka medreselerde müderris olabileceklerine dair "İcazet" alırlardı. Bundan sonra müderris ve kadı olarak atanmak için "Nevbet" denilen sıra bekleme döneminden geçerdiler²³.

Medrese ulemalarından Taşköprülüzade Ahmet, 1495-1561 yıllarında Osmanlı Medreselerindeki bilim dallarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

- *Kaligrafi ve yazı şekilleri gibi şeyleri öğreten yazı bilimleri,*
- *Arap dili ve fonetiği, sözlük, etimoloji, şiir, kompozisyon ve öteki edebi bilimler,*
- *Mantık ve cedel gibi akli bilimler,*
- *Manevi bilimler. Manevi bilimler ise; Teoloji,*
- *Tabii bilimler Matematik gibi Teorik akli bilimler,*
- *Ahlak ve siyaset gibi pratik rasyonel bilimler,*
- *Kuran, Hadis, Tefsir, Fıkah ve Fıkah usulü gibi nazari dini ilimler ve ibadetle ilgili uygulamalı dini bilimler diye bölümlere ayrılmaktadır²⁴.*

Osmanlı Devleti'nin öğretim kadrosuna bakıldığında Selçuklu Devleti öğretim kadrosuyla aynıdır. Bu kadronun medreselerin ilmiye sınıfını oluşturduğu görülmektedir. Medreselerdeki öğretim kadrosunun üst düzeyinde müderrisler yer almaktaydı. Müderris medresede ders veren kişi manasına gelmektedir²⁵. Medreselerde görev yapan müderrisler medresenin kuruluşundan itibaren maaşlı olarak görev yapmaktaydı. Ayrıca müderrislere yiyecek ve kalacak yer yardımı da yapılmaktaydı.

²¹ Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, 65.

²² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 35.

²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 35.

²⁴ Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, 68.

²⁵ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s.99.

Medreselerde görevli diğer eleman olan muid, müderris yardımcılara verilen isimdir. Muidlerin öğrenci ve müderris arasında bir konumda olduğu söylenebilir. Muidin görevi müderrisin anlattığı dersin öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılması için açıklama yapmak, gerektiğinde konuyu tekrar anlatmaktır. Muidlerin ataması müderrisler tarafından yapılmaktaydı. İlk dönem Osmanlı medreselerinde muid medresede tartışmaları yöneten müderris yardımcılara için kullanılmaktaydı. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nden sonra medreselerde oda sahibi olanlar da bu adı almaya başladılar. Medreselerin kapatılmasıyla muidlik de ortadan kalkmıştır²⁶.

Osmanlı Devleti Medreseleri'nde öğrenciler derecelerine göre farklı isimle adlandırılmışlardır. Öğrenciler üç şekilde adlandırılmaktaydı: Bunlardan ilki Talebe-i Ulum (suhte, softa) dur. Sahn-ı Seman Medreselerine girene kadar medrese öğrencileri bu isimle anılmaktaydı. Vakfiyelerden elde edilen bilgilere göre öğrencilere her türlü yardımda bulunulmaktaydı.

İkinci bir öğrenci statüsü ise danışmenttir. Medresede eğitim gören kişiler bu isimle anılırdı. Manası ilim sahibi sayılan adam demektir²⁷. Üçüncüsü ise mülazım'dır. mülazım, medrese öğrenimini bitiren ve icazet almaya hak kazanan kişiler için kullanılmaktaydı. Yedi yıllık mülazımlık süresini bitirenler "Rüüs" adı verilen sınava girerlerdi. Bu sınavda başarılı olanlar iptida-i hariç rüusu ile müderris olarak atanırlardı.

XVI. yüzyıla kadar bütün kurumlarıyla çok güçlü bir devlet olarak karşımıza çıkan Osmanlı Devleti, XVI.yüzyılın sonlarına doğru gerilemeye başlayınca dönemin en iyi eğitim kurumları olan medreseler, bu yüzyıldan sonra eski niteliklerini kaybetmeye başlamışlardır.

4.Kayseri'deki Medreseler

Tarihin çeşitli dönemlerinde farklı medeniyetlere beşiklik eden Kayseri, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Selçuklular tarafından işgal edildi. Bir ara Danişmentlilerin eline geçen şehir, sonrasında Anadolu Selçuklu toprağı haline geldi. Anadolu Selçuklu Hükümdarı Alaattin Keykubat zamanında önemli bir bilim merkezi haline geldi. 1244'de İlhanlı hücumlarına maruz kalarak Moğol ve İlhanlı valilerince idare edildi. 1381'de Kadı Burhanettin Beyliği bölgeye hakim oldu. Daha sonra Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Beyazıt, şehri teslim aldı. 1846'da Kayseri, Yozgat vilayetine bağlıyken 1867'de Ankara'ya bağlı bir sancaktı. 1924'te ise il oldu. Uzun bir süre Ankara'ya bağlı kaldığı için medrese sayılarına Ankara vilayet salnamelerinden ulaşabiliyoruz.

4.1.Medrese Sayıları

Kayseri, medreselerin oldukça fazla olduğu Anadolu şehirlerinden biriydi. Buradaki medreseler Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde yapılmıştır. Ayrıca Kayseri'deki Medreseler, Selçuklu Medreselerinin özelliklerini taşımaktadırlar. Çalışmada ilk önce medrese sayıları verilmiştir. Daha sonra Kayseri'deki medreselerin şimdiye kadar gün ışığına çıkarılmamış yönleri ifade edilmeye çalışılmıştır.

1299 (1882)'dan önceki yılların medrese sayılarına ulaşamamıştır. Ankara vilayet salnamesinin verilerine göre; 1299 (1882)'da Kayseri'de otuz medrese bulunmaktaydı²⁸.

²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, 7.

²⁷ Ergin, *Türk Maarif Tarihi I-II*, 98.

²⁸ AVS, 1882(1299), s.185.

1891 (1308)'de Kayseri merkeze bağlı köylerde iki adet medrese bulunmaktaydı²⁹. 1308 (1891) ve 1311 (1893) yıllarında Kayseri merkezde 39 medrese mevcuttu. Aynı yıllar Kayseri'nin kazalarından İncesu ve Develi'de iki medrese vardı³⁰.

1318 (1900) ve 1320 (1902) yıllarında Kayseri'de medrese sayısı 39 idi. Daru'l Ulûm³¹ olan medreselerin her birinde sene başına beş yüzü aşkın öğrenci öğrenim görmekteydi. Her yıl en az yirmi otuz kadar öğrenci öğrenimini bitirerek icazet almaktaydı³². Diğer taraftan şehirde eğitime katkı sağlamak amacıyla iki adet kütüphane vardı³³.

1321 (1903) maarif salnamesinin kayıtlarına göre; Kayseri sancağı içindeki beş medrese Bünyan-ı Hamid ve Pınarbaşında toplanmıştır. Bünyan'daki Hamidiye Medresesinde 100, Arifiye Medresesinde 103 öğrenci öğrenim görmekteydi. Pınarbaşındaki Cami-i Atık Medresesinin 66, Sadabad Medresesinin ise 55 öğrencisi vardı³⁴.

1325 (1907) yılında ise Kayseri sancağına bağlı Develi Kazasında 3 medrese bulunmaktaydı.

4.2.Kayseri'de Bulunan medreseler

Anadolu'da yapılan birçok medrese gibi Kayseri'deki medreseler daha öncede ifade edildiği üzere Anadolu Selçukluları Devleti Dönemi'nde yapılmıştır. Kayseri'deki medreselerin bir İlim ocağı olarak devlet eli ile kurulup teşkilatlanması ve parasız olması Anadolu Selçuklularının eseridir. Daha sonra bu medreseler Osmanlı Döneminde yapılacak medreselere kaynaklık etmişlerdir³⁵.

Medreseler külliye içerisinde yer aldığı gibi bağımsız olarak da inşa edilmişlerdir. Bu durum kültürel gelişmişliğin bir işareti olarak değerlendirilebilir. Medreseler genelde şehrin kuzeyinde inşa edilmişlerdir. Hacı Kılıç, Gıyasiye, Avgunu, Sahabiye gibi medreselerinin şehrin kuzeyinde olduğu düşünülürse eğitimin özellikle bu yönde gelişmesi planlanmıştır³⁶. Arşiv belgeleri ve yazılı kaynaklara dayanılarak elde edilen bilgiler aşağıdaki gibidir.

4.2.1.Gıyasiye Medresesi (Çifte): Kayseri'de Hacı İkiz Mahallesi'nde olan yapı külliye içerisinde yer almaktadır. Külliye içerisinde medrese darüşşifa ve türbe mevcuttur. Medrese, Darüşşifa ile bitişik yapıldığı için çifte medresede denilmektedir. Selçuklu Sultanı I.Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nde yapılmıştır. I.Gıyaseddin Keyhüsrev Selçuklu tahtına biri 1192-1196 tarihlerinde diğeri, 1205-1211 tarihleri arasında olmak üzere iki defa geçmiştir. İkinci kez geçtiğinde kardeşi Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine 1205-1206'da, medreseyi külliyedeki yapılarla birlikte yaptırmıştır³⁷. Şehrin ihtiyacı olan bu yapının inşası sultan ve çevresine moral kaynağı olmuştur³⁸. Mimarı belli değildir³⁹.

²⁹ AVS, 1891,(1308) s.300.

³⁰ AVS, 1891-1893 (1308-1311), s.277,303.

³¹ Üniversite seviyesindeki medrese.(Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s.167).

³² AVS, 1900(1318), s.204.

³³ Yurt Ansiklopedisi, *Kayseri*, Anadolu Yayıncılık, C.7, s.4699.

³⁴ Yurt Ansiklopedisi, *Kayseri*, Anadolu Yayıncılık, C.7, s.4699.

³⁵ Sarıbiyik, "İlk Osmanlı Medreseleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. S.3, 2003.

³⁶ Hatice Demir, *Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2011, s.139.

³⁷ Nermin Şaman Doğan, "Kayseri'deki Selçuklu Külliyeleeri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012 Bahar(16), ss.191-214.

³⁸ Doğan, "Kayseri'deki Selçuklu Külliyeleeri", ss.191-214.

³⁹ Ahmet GÜL, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l Hadislerin Yeri*, TTK, Ankara, 1997, s.16

Medresede görev yapan müderrislerle ilgili bir inceleme yapıldığında 1528 tarihli bir deftere göre Müderris Mevlana Lütüfî iki yıl süresince yirmi akçe ile burada görev yapmıştır⁴⁰. Müderris yevmiyesinin yirmi akçe olması medresenin ilmiye teşkilatındaki mertebesini de göstermektedir. Medrese Selçuklu Dönemi'nde yapıldığından yevmiye sistemi Osmanlı Devletinden farklıdır. Osmanlı Medreseleri'nde en düşük maaş 20 akçe olarak bilinmesine rağmen defterde Selçuklu müderrislerinin on akçe aldığı da görülmektedir. Müderris yevmiyeleri defterde on ile altmış akçe arasında değişmektedir. Yine Osmanlı Medreseleri'nde müderrislik süreleri üç yıl olmasına rağmen defterde müderrislik süreleri üç ile beş yıl arasında değişmektedir.

1528 tarihli defterde ayrıca Darüşşifa Medresesi diye bir medrese geçmektedir. Kaynaklardan hareketle bu medresenin Gıyasiye ve Çifte medrese ile aynı medrese olduğu düşünülmektedir. Darüşşifa Medresesi'nde Mevlana Alaaddin Zamanın 3.5 yıl müderrislik yaptığı ve 20 akçe yevmiye aldığı tespit edilmiştir⁴¹.

1699 yılına gelindiğinde Medresede müderrislik yapan Yakup Efendi Kayseri'deki başka bir medrese olan Hunat Medresesine atandıktan sonra onun yerine Mevlana Hasan Efendi müderris olmuştur. Hasan Efendi, vefat ettikten sonra oğlu El-Abdü'd Da'i Ali babasının yerine müderris olmayı bir dilekçe ile talep etmiştir⁴². Dilekçede babasının aldığı maaşın da kendisine verilmesini istemiştir⁴³. Daha sonra 1736'da Hasan Efendi'nin maaşının oğlu Abdü'd da'i Ali'ye verilmesi uygun görülmüştür.

Ayrıca Gıyasiye medresesinin tamire ihtiyaç duyulmasıyla ilgilide çeşitli bilgiler mevcuttur. 16 Şubat 1886'da Gıyasiye Medresesi ile birlikte Şifaiye Medresesinin tamir masrafları için Maliye Nezaretin'den on dokuz kuruş verilmesi istenmiştir⁴⁴.

1889'daki tadilatında medreseye iki müderris atanmıştır. 1982'de en son küçük bir onarım geçirmiştir. 1886'dan sonra aradan fazla zaman geçmemesine rağmen 1889 da tadilata ihtiyaç duymasının mümkünatı olmayacağına göre 1886'da onarım masrafları istenerek tadilatın 1889'da yapılmış olması muhtemeldir. Öte taraftan Medrese Darüşşifa hastanesi ile bitişiktir. Bu açıdan medrese bugünkü üniversite hastanelerinin en güzel örneklerinden biridir. Günümüzde Tıp tarih müzesi olarak da kullanılmaktadır⁴⁵.

4.2.2.Hacı Kılıç Medresesi: Hacı Kılıç Câmî bitişiginde. İzzettin Keykâvus zamanında Ebu'l Kasım b.Ali et-Tûsî 1249-50'de yaptırmıştır. Mimarı belli değildir. Medreseyi yaptıran kişinin adına izafeten "Mevlana Tusî" Medresesi de denilmektedir. Medrese açık avlulu, 3 yönden revaklı, 2 eyvanlı ve tek katlıdır. 1547-1548'de Kayseri Mirlihası Hüseyin Bey tarafından onarılmıştır. 1960'da ikinci bir onarım geçiren medrese 1964'te yenilenmiştir.

⁴⁰ Turan Gökçe, 934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Medreseleri ve Müderrisleri, www.Egeveb2. Ege.edu.tr/tid/dosyalar/XI-1996/TIDXI-1996-og.

⁴¹ Turan Gökçe, 934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Medreseleri ve Müderrisleri, www.Egeveb2. Ege.edu.tr/tid/dosyalar/XI-1996/TIDXI-1996-og.

⁴² "Ulemâ zümresinden olup medâr-ı ma'âşım olmamağla Kayseriye'de mahlûle olan Kıyâsiyye Medresesi'nin sülüsünü müteveffâ babam Hasan Efendi mahlûlünden bu kullarına tevcih ve ihsân buyurulup sâir çerâğ-ı ...'leri silkine idrâc ve ilhâk buyurulmağla ilâ âhiri'l-ömr devâm-ı ömr ü devlet-i veliyyü'n-nimamîye müdâvemet olunmak bî-çûn-ı celle şânühü ve amme nevâlühüya âşikârdır. Bâkî emr u fermân devletlü inâyetlü mürüvvetlü efendim sultânım hazretlerindir". (BOA. C.MF.00032.01599.001)

⁴³ BOA.C.MF.00032.01599.001.

⁴⁴ BOA.I.SD.00080.004724.002.001.

⁴⁵ Yıldray Özbek, Celil Aslan, Kayseri Kültür Varlıkları Envanteri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri, 1869, s.314.

1995’de orijinali toprak olan çatı Kayseri Valiliği İl Müftülüğü’nün talebi üzerine, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kurşunla kaplanmış ancak Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunun izinsiz onarım gerekçesiyle yıkılmıştır⁴⁶.

4.2.3.Huand (Hunat) Hâtun Medresesi: Kayseri merkezde ve kalenin doğusundadır. I. Keykubâd’ın oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev’in annesi Mahperi Hâtun tarafından 1237-38’de yaptırıldı⁴⁷. Mimarı belli değildir⁴⁸. Medrese’nin avlusu açık ve dört yandan revaklıdır. Tek katlıdır. Medreseden külliyyede bulunan türbeye giriş bulunmaktadır⁴⁹. Medresede müderris olarak birçok kişi görev yapmıştır. 1528’de medresede müderris olan Mevlana Muhyiddin, iki yıl dokuz aylığına otuz akçe ile görev yapmıştır⁵⁰.

19 Ocak 1791’de müderris Alim Mehmet Efendi yüzeli akçe ile görev yapmaktaydı⁵¹. 5 Ocak 1855’de Mustafa Nuri müderris olarak görev yapmaktaydı⁵².

30 Mart 1856’da ise medresede Hafız Mustafa Efendi görev yapmıştır⁵³.

4.2.4.Serâceddin (Küçük Huand) Medresesi: Kayseri merkezde bulunan Hunat Camisinin güneydoğusundadır. 1238-39’da II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanı emiri olan Serâceddin Bedr yaptırdı. Mimarı belli değildir. Yol seviyesinin altında yapılan yapı tek katlıdır.

Burada 17 Ocak 1850’de Mehmet İzzet, Mehmet Rifat, Mehmet Emin müderris olarak görev yapmışlardır⁵⁴.

4.2.5.Avgunu Medresesi: Kayseri merkez ilçesi olan Kocasinan Gevher Nesibe Mahallesi’nde Gıyasiye ve Şifahiye medreselerinin güney batısında bulunmaktadır. XIII. yy’ın ilk yarısında yapılmış olup mimarı belli değildir⁵⁵. Tek katlı olan medrese Selçuklu mimari özelliklerini yansıtmaktadır⁵⁶. Medrese adının tam olarak nerden geldiği bilinmemektedir. Avgunu veya abgın kelimeleri Kayseri çevresindeki su kaynağı veya kale

⁴⁶ Hatice Demir, *Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi*, s.31.

⁴⁷ Kayseri kültür envanterine göre Hunat cami 1237’de yapılmıştır. Medresenin güney duvarı caminin beden duvarı olarak kullanıldığı için camiden önce yapıldığı düşünülmektedir. Tahmini olarak 1235’de yapıldığı düşünülmektedir. (Yıldıray Özbek, Celil Aslan, *Kayseri Kültür Varlıkları Envanteri*, s.314).

⁴⁸ GÜL, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru’l Hadislerin Yeri*, s.16

⁴⁹ Nermin Şaman Doğan, “Kayseri’deki Selçuklu Külliyyeleri”, ss.191-214

⁵⁰ Turan Gökçe, 934 (1528) tarihli bir deftere göre Anadolu vilayeti medreseleri ve müderrisleri, www.Egevb2. Ege.edu.tr/tid/dosyalar/XI-1996/TIDXI-1996-og.

⁵¹ BOA.C.MF.00113.05637.001.

⁵² BOA.EV.d.38366.001.

⁵³ “Kayseriye müderrislerinden Seyyid Hafız Mustafa Efendi kesîrî’l-iyâl olduğundan bahisle tekâlif-i mahalliyeden afvını istid’â etmiş ve Kayseri’de Hanad Hatun Câmi’ ve Medresesi Vakfî’ndan yevmî yetmiş beş akçe ve senede yetmiş beş keyl hinta ile nısf hisse medrese ve yevmî üç akçe vazîfe ile imâmet cihetleri efendi-yi mûmâileyhin bâ-berât-ı âlî uhdesinde ise de Kayseriye sancağı virgüsünün karye be-karye olarak sûret-i tevzî’âtını mübeyyin müfredât defetri gelmediği cihetle mûmâileyhin hisse-i virgüsü bilinmemiş olduğundan ve kendüsü dahi muktadâ-yı nâs bulunduğundan uhdesinde müceb-i temettü’ olacak emlâk ve arâzî olmadığı sûrette virgü talebiyle rencide olunmaması bâbında Kayseriye Kâymakamına emir-nâme-i sâmi tastîriyle hazînece icrâ-yı icâbının dahi nezâret-i müşârûnileyhâya havâlesi meclis-i vâlâda dahi tezekkür kılınmış ise de ol bâbda ne vechile emir ve irâde-i seniyyeleri müte’allik buyurulur ise emr u fermân hazret-i men lehü’l-emrindir”. (MKT.MVL.00070.00074.001.001).

⁵⁴ BOA.EV.d.38366.001.

⁵⁵ GÜL, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru’l Hadislerin Yeri*, s.16.

⁵⁶ Ara Altun, “Avgunu Medresesi”, *İslam Ansiklopedisi*, C.IV, Ankara, 1991, s.116.

olarak kullanılmaktadır. Bu anlamların yanı sıra yapının ismiyle argın argıncık adı arasında ilişki kuran tarihçilerde bulunmaktadır. Günümüzde kitapçı olarak kullanılmaktadır⁵⁷.

4.2.6.Hoca Hasan Medresesi: Medresenin güneye bakan kapısı üzerindeki kitabeye göre 1193'te Kayseri Emiri Rükneddin Mahmut'un veziri Ebubekir oğlu Hasan bu medreseyi yaptırmıştır⁵⁸. 589 ile 1193 yılları arasında yapılmıştır. Kayseri'deki en eski medrese olmakla birlikte VI. ve XII. yy'ın en eski medreselerindendir. Mimarı belli değildir⁵⁹.

Kayseri merkezde Kocasinan ilçesinin Hacı Saki Mahallesinde bulunmaktadır. İlk defa 1326'da tamir edilmiştir. Bugün itibarıyla harabe halinde bulunan medresedeki talebe odaları kuzey güney ve doğu batı yönündedir.

4.2.7.Hâtuniye Medresesi: Hoca Bey camii yakınındadır. 1431-32'de Melik en-Nâsır Muhammed Bey yaptırmıştır. Medresenin yapıldığı dönemde Dulkadiroğulları Kayseriye hakimdi. Şehir, Dulkadiroğulları ile Karamanoğulları arasında el değiştirmişti. Medreseyi kimin yaptığı bilinmemektedir. Medrese avlusunun her iki yanında öğrenci odaları bulunmaktadır. Bunlardan girişe yakın olanlar büyüktür. Medrese Beylikler Dönemi'nde yapılmasına rağmen Selçuklu mimari özelliklerini göstermektedir.

Medrese eğitim açısından da diğer medreselerin özelliklerine sahiptir. Burada birçok müderris görev yapmıştır. 1528 tarihli defterde medrese müderrisinin adı belli olmamasına rağmen on akçe ile görev yaptığı yazılıdır⁶⁰.

26 Temmuz 1802'de Mehmet Emin, müderris olarak görev yapmaktaydı.14 Şubat 1835'de Abdullah bin Mehmet Ali müderris olarak bulunuyordu. 19 Haziran 1837'de Seyyid Mehmed Enveri Abna-i Adil görev yapmaktaydı. 19 Kasım 1850'de Mehmet Şakir Bin Feyzullah Müderristi⁶¹.

4.2.8.Külük Medresesi: Kayseri merkezde Melikgazi ilçesinin Külük Mahallesindedir. Şehrin batı surları dışına yapılmıştır. Bu durum batı tarafındaki medreseye duyulan ihtiyaçtan kaynaklıdır. Medresenin inşası şehrin gelişimini olumlu yönde etkileyerek, bölgenin eğitim seviyesinin gelişmesine vesile olmuştur. Külük Camii bitişindedir. İki katlıdır. XII. Yüzyılda Danişmentliler Dönemi'nden kalmıştır. Mimarı belli değildir⁶². Külük Camisinin kuzeydoğu köşesindeki taç kapısı üzerinde yer alan kitabede Selçuklulardan bahsedildiği için Danişmentlilerin Selçuklu hakimiyetini kabul etmiş olabileceği düşünülmektedir. Yine kitabeye göre; 1211'de I. İzzettin Keykavus (1211-1220) Dönemi'nde Mahmut Bin Yağıbasan kızı Atsız Elti Hatun tarafından tamir ettirilmiştir. 1334'de meydana gelen depremde zarar gördüğünden dolayı Alemuddin oğlu Gülek Şemsettin tarafından onarıldığı için Gülek ismini almıştır⁶³. Günümüzde bulunduğu mahalle ismini Külük Camii ve Medresesi'nden almaktadır. Bu yapıyla ilgili yapılan çalışmalarda

⁵⁷ Yıldırım Özbek, Celil Aslan, *Kayseri Kültür Varlıkları Envanteri*, s.314.

⁵⁸ Rükneddin Mahmut Selçuklu sultanı II.İzzettin Kılıçsultanın oğludur. Bu sultan 1162'de Kayseriyi Danişmentlilerden almıştır.(Özbek Yıldırım, Aslan Celil, *Kayseri Kültür Varlıkları Envanteri*, s.31).

⁵⁹ GÜL, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l Hadislerin Yeri*, s.26.

⁶⁰ Turan Gökçe, *934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Medreseleri ve Müderrisleri*, www.Egeveb2. Ege.edu.tr/tid/dosyalar/XI-1996/TIDXI-1996-og.

⁶¹ BOA.d.38366.001.

⁶² GÜL, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l Hadislerin Yeri*, s.26.

⁶³ Nermin Şaman Doğan, "Kayseri'deki Selçuklu Külliyesi", ss.191-214.

Güllük, Gülük, Külük ve Kölük isimlerinin de kullanıldığı görülmüştür. Oktay Aslanapa'ya göre bu ismin doğru okunuşu Külük ve Gölük değil Kölük'tür. Cesur manasına gelen eski bir Türk adı olarak kullanıldığı bilinmektedir⁶⁴.

Bilindiği üzere medreseler çeşitli bölümlerden oluşmaktaydı. Külük medresesinde de diğer medreselerde olduğu gibi öğrenci odaları mevcuttu. Öğrenci odaları medresenin batısındadır. Hepsi aynı büyüklüktedir. Genelde Selçuklu medreselerinde odalarda ocak yeri olmasına rağmen bu medrese odalarının hiçbirinde ocak yoktur⁶⁵. Öte taraftan öğrenci odalarında Öğrencilerin dikkatlerinin dağılmaması ve kendilerini eğitime vermeleri amacıyla dışarıya bakan pencereler bulunmamaktaydı. Fakat Külük Medresesinde pencereler mevcuttu. Burada öğrenci odaları sokak seviyesine göre yüksekte kaldığı için pencere açılması sakıncalı görülmemiş olabilir⁶⁶. Ayrıca üstü açık yada kapalı her medresede bir avlu genellikle bulunmaktadır. Külük Medresesi o açıdan büyük bir farklılık göstermekteydi. Ayrıca avlusuz ve camiye bitişiktir. Avlusuz ve müstakil olmayan tek medresedir⁶⁷.

Günümüzde sağlam durumda bulunmaktadır.

4.2.9.Sahibder Kayseriye Medresesi: Kayseri merkezde Sahabiye Mahallesinde kalenin karşısındadır. 1276 yılında III. Gıyasettin Keyhüsrev zamanında sahip Ali isimli kişi tarafından yapılmıştır.

1528 tarihli bir deftere göre Mevlana Şemsettin 3.5 yıl oniki akçe ile müderrislik yapmıştır⁶⁸.

Medrese müderrisleri hakkında bir araştırma yapıldığında 1705 tarihinde bu medresede müderris olarak Abdullah Efendi'nin görev yaptığı belirlenmiştir. Abdullah Efendiden sonra 1727'de Mahmut Efendi'ye görev bırakılmıştır⁶⁹. Ulemadan kişilerin ve salih insanların bir araya gelerek dini ve toplumsal meselelerin görüşüldüğü bu medresenin müderrisi ve mütevellisi olan Mahmut Efendi, bölge halkının dediğine göre; Medresenin tamire ihtiyacı olmasına rağmen vakfin malını zevk ve sefaya harcayarak medreseyi tamir ettirmemiştir. Ayrıca olmayacak istekleri yerine getirmek için insanların bir miktar paralarını da almıştır. Mahmut Efendi mecliste konuşurken diyar-ı aceme seferin meşru olmadığını söylemiş, bazı ehl-i ırz kimseler hakkında iftira mahiyetinde sözler söyleyerek onların zarar görmesine neden olmuştur. Kötü kişiler içinse iyi sözler söylemiştir. Kayseri halkı bu durumdan rahatsız olmuştur. Akabinde ilim irfan sahibi ve medrese üyeliği yapmış İbrahim ve Ahmet adlı kişilere bu görevin bırakılmasını istemişlerdir⁷⁰. Müderris Mahmut Efendi'nin hakkındaki suçlamalardan sonra adı geçen şahsın Magosa kalesinde hapsedilmesi şeklinde hüküm verilmiştir.

19 Ocak 1791 tarihinde ise medresede müderris olarak Seyyid Ömer Efendi görev yapmaktaydı⁷¹.

⁶⁴ Arzu Özbideciler, *Kayseri Kölük Cami ve Medresesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1996, s. 21.

⁶⁵ Özbideciler, *Kayseri Kölük Cami ve Medresesi*, s. 21.

⁶⁶ Kazıcı, *Anahatları ile İslam Eğitim Tarihi*, s.67.

⁶⁷ Kazıcı, *Anahatları ile İslam Eğitim Tarihi*, s.63.

⁶⁸ Gökçe, *934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Medreseleri ve Müderrisleri*, www. Egeveb2. Ege.edu.tr/tid/dosyalar/XI-1996/TIDXI-1996-og.

⁶⁹ BOA. EV. 00060.06518.001.

⁷⁰ BOA. EV. 00060.06518.001.

⁷¹ BOA.C.MF.00113.05637.001.

1909 yılında Medresenin kapısı önüne fırın ve ahır inşa edilmiştir. Eğitim faaliyetleri için zararlı bu durumun giderilmesi için evkaf memurluğunda konunun görüşülmesinin ardından meclis idare heyeti bölgeye geldi. Bu heyet tarafından medrese önüne fırın ve ahırın sonradan yapıldığı ortaya çıkarıldı. Bu durum medresenin itibarını sarsacağı ve ilme yapılmış bir saygısızlık şeklinde değerlendirildi. Ardından medrese ve ahırın kaldırılması Kayseri Mutasarrıflığı tarafından istendi⁷². Bu konu Dahiliye Nezaretine bildirildi. Konunun incelenmesinden sonra Dahiliye Nezareti tarafından mahkeme kararı olmadan kesinlikle bu yapıların kaldırılmaması kararı alındı⁷³. Bu karar bölge halkı tarafından pek olumlu karşılanmamasına rağmen yapılar kaldırılmadı.

4.2.10.Pervane Bey Medresesi: 1243 Köseadağ Savaşı'nda Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğollara yenilmesiyle birlikte Anadolu'da Selçuklular ve Moğollar birlikte hüküm sürmeye başladı. Kayseri, Harput, Malatya, Amid (Diyarbakır) IV. Rudneddin Süleyman'ın hakimiyetine girdi. Müsterek iktidar döneminde vezirlerin etkili olduğu görülmektedir. 1266-1276'da Müineddin Pervane vezirlik görevini icra etti. Ülke yönetiminde etkili bir isim olduğundan dolayı bu dönem Pervane Dönemi olarak bilinmekteydi. Pervane Medresesi bu vezir tarafından 1273-1277 yılları arasında yapılmıştır⁷⁴. Müineddin Pervane medresenin verdiği eğitime ve işleyişine büyük itina gösterdi. Dönemin en büyük bilginlerinden Kutbettin-i Şirazi'yi medreseye müderris olarak atamak istedi. Müineddin Pervane, Kutbettin'e görevin verilmesi için faziletli kişileri bir araya çağırarak müderris olarak medreseye atanmasını sağladı. Kutbettin-i Şirazi'den başka medresede çok muhterem kişiler görev yapmıştır⁷⁵. 1528 tarihli bir deftere göre Mevlana Kasım, bir yıllığına yirmi akçe ile görev yapmıştır⁷⁶.

1609'da ise Medreseye Mevlana Mustafa Efendi elli akçe ile müderris olarak atanmıştır. 17 Haziran 1716'da medrese mütevellisi ve müderrisi olan Mahmut Efendinin Gökzeben Köyünün gelirlerini 1699'dan beri almadığı, 1722 yılında da aynı mütevellinin vakıf dükkanlarının bazılarını özel mülkiyetine geçirdiği ile ilgili şikayetleri vardı⁷⁷.

Yine 1716'da Mahmut Efendi yüz kitabını medreseye bağışlamıştır. Kitaplar daha sonra Sur Emimi Hacı Halil Efendi'nin Kayseri Hunat Medresesi'nde yaptırdığı kütüphaneye oradan da Kayseri'deki Reşat Efendi Kütüphanesine aktarılmıştır.

Ayrıca II. Abdulhamit Dönemi'nde bu medresede iki büyük müderris ders vermiştir. Meşhur müderrislerin kim olduğu çok araştırılmış daha sonra yapılan araştırmalarda birinin Kuşçulu Mehmet Efendi diğerinin Karakimselizade İbrahim Efendi olduğu ortaya çıkarılmıştır. 1915 yılında ise medresenin müderrislerinden olan Karakimselizade Hacı Mehmet Efendi müderris olarak görev yapmış daha sonra müderrislik çocuklarına kalmıştır⁷⁸.

⁷² BOA.DH.İD.00034.00017.002.001.

⁷³ "Bahs olunan tebliğat hayrât ve meberrât-ı şerifeye ânen vukû bulacak tecâvüzün menmini olup inşa edilen her nev' ebniyenin hedm ve refmi bie mahkemenin hüküm ve kararına mütevakıf ve bu bâbda idareten muamele icrası memnû olduğundan bahis olunan medresenin kapısı pişgâhında ihdas olunan ebniyenin ref'i zmnında mahkeme-i iadesinden bir karar istihsal edilmedikçe bu bâbda idareten bir muamele icrası caiz görülmediğinin cevaben Ankara vilayetine izbar buyurulması arz olunur". (BOA.DH.İD.00034.00017.003.002).

⁷⁴ Arzu Özbideciler, *Kayseri Kölük Cami ve Medresesi*, s. 21.

⁷⁵ Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Pervane Bey Medresesi", VD, S.XXVI, 1997, Ankara, s.225-236.

⁷⁶ Gökçe, 934 (1528) *Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Medreseleri ve Müderrisleri*, www. Egeveb2. Ege.edu.tr/tid/dosyalar/XI-1996/TIDXI-1996-og.

⁷⁷ Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Pervane Bey Medresesi", s.225-236.

⁷⁸ Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Pervane Bey Medresesi", s.225-236.

XIII. yüzyılda yani 1273-1277 yılları arasında yapılan medrese 1500'lü yıllarda harabe halindeydi. Bir yapının aradan geçen iki yüzyıl zarfında harabe haline dönüşmesi mümkün olmadığı için Moğolların Anadolu'yu ele geçirdiğinde intikam almak amacıyla harabeye çevrildiği düşünülmektedir. 1871'de medresenin harabelerinde bir yangın çıkmıştır. Bayındırlık Bakanlığı 1985-1991 yılları arasında Kayseri kapalı çarşıda yaptığı restorasyon esnasında harabeler fark edilmiş ve medrese tekrar gündeme gelmiştir⁷⁹.

4.2.11.Köşk Medresesi: 1528 tarihli bir deftere göre Mevlana Ömer on aylığına otuz akçe ile görev yapmıştır⁸⁰.

Arşiv belgelerinde bu medrese ile ilgili malumatlara bakıldığında bir belgede Medrese vakfının hesabında otuz akçe müderris yevmiyesi on akçede öğrencilere verilmek üzere para bulunduğuyla ilgili bilgiler mevcuttur⁸¹. 27 Ekim 1700'de vakıf emini Ali Efendi, Medrese müderrisi Osman Efendiye vermesi gereken otuz akçeyi vermedi. Bunun üzerine Osman Efendi, kendisine verilmesi gereken otuz akçeyi almak için itirazda bulundu. İtirazda bulunmasının ardından otuz akçe müderrise verilmiştir⁸².

4.2.12.Ziyaiyye Medresesi: Bu medrese ile ilgili fazla malumat bulunmamasıyla birlikte 1114 civarında Kayseri'nin Ziyaiyye Medresesi'nde Mevlana Mehmet Efendinin müderris olarak eğitim vermekte olduğuyla ilgili bilgiler mevcuttur. Aynı belgede Mehmet Efendi'den sonra müderrisliğe oğlu Halil Efendinin geçtiği de belirtilmiştir⁸³.

4.3.Kayseride Bulunan Diğer Medreseler

Kayseri Talas İlçesinde Şah Ali Cami civarında bir medrese bulunduğu dair bilgiler bulunmasına rağmen medrese ile ilgili fazla teferruat yoktur. Sadece 1274'de bu medresenin tamir edilmesine karar verildiğine dair bilgiler mevcuttur⁸⁴.

Başka bir belgede ise sadece Kayseri'deki bazı medreseler hakkında verilen kısa bilgiler şu şekildeydi: Sadettin Ağa Medresesi'nde 28 Eylül 1842'de Mehmet Alim Efendi müderristi. Mehmet Adil Medresesi'nde ise 1851'de Eyüp İbn-i Eyüp, 31 Ekim 1854'te Osman Efendi müderris olarak bulunuyordu⁸⁵.

Öte taraftan 1778'de Mehmet Gazi Medresesi'nde Seyyid Mehmed Abid müderrislik yapmaktaydı. Seyyid Mehmed Abid'den sonra oğlu Mehmed Salih'e Müderrislik görevi verilmiştir⁸⁶.

İmam Sultan Medresesi olarak bilinen başka bir medrese 1651'de Ömer Ağa tarafından inşa edilmiştir. Medresenin müderrisi Seyit Mehmet Efendiydi. Medresenin kuruluşundan 37 sene sonra medresenin kurucusu Ömer Ağanın oğlu Hüseyin medreseye vakfedilen paraya el

⁷⁹ Çayırdağ, "Kayseri'de Pervane Bey Medresesi", s.225-236.

⁸⁰ Gökçe, 934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Medreseleri ve Müderrisleri, www. Egeveb2. Ege.edu.tr/tid/dosyalar/XI-1996/TIDXI-1996-og.

⁸¹ "Be-nâm-ı Osman müderris-i Medresse-i Köşk fi yevm otuz+on talebiye : kırk . An-mâl-ı Evkâf-ı Köşk" (BOA.C.MF.00076.03780.001).

⁸² BOA.C.MF.00076.03780.001.

⁸³ BOA.AE.SMST.II.00016.01505.001.001

⁸⁴ BOA.MKT.UM.00318.00072.001.001.

⁸⁵ BOA.EV.d.38366.001.

⁸⁶ BOA.C.MF.00132.06566.001.

koymuştur. Adı geçen şahsın bu tutumu medreseyi zarara uğratmıştır. Bunun üzerine otuz yedi senedir medreseye vakfedilen paranın otuz yedi seneden sonra istenmesinin engellenmesi ve paranın tekrar medreseye verilmesine karar verilmiştir⁸⁷. Mevcut olan bu haksızlığın giderilmesi için kanunu yollara başvuruldu⁸⁸. Başvuru sonucu ile ilgili bir belgeye rastlanmamıştır.

5. Sonuç

İlköğretim üstü eğitim kurumları olarak bilinen medreseler Türk-İslam toplumlarında gelişim gösteren kurumlardır. Eğitim, bir toplumun mihenk taşı olduğu için eğitim kurumlarının kalitesi toplumun gelişmişlik düzeyinin göstergesidir. Bu anlayışla hareket edildiği için eğitim kurumları olarak medreselere büyük itina gösterilmiştir.

Bu müesseseler, Karahanlı Devleti ve özellikle de Selçuklu Devleti zamanında gelişim göstermiştir. Osmanlı Devleti zamanında Sahn-ı Seman ve Süleymaniye medreseleriyle zirveye ulaşmışlardır. Bu dönemlerde medreselerin benzer özellikleri olduğu gibi birbirinden farklı özellikleri de vardır. Osmanlılarda medreseler müderrislerin aldığı maaşa göre derecelendirilirken Selçuklularda böyle bir derecelendirme gözlenmemiştir.

Bütün dönemlerdeki ortak özellik ise öğrencilere burs yiyecek ve yatacak yer temin edilmesidir. Selçuklu Veziri Nizammülmülk zamanında ilk defa öğrenciler, başarılarına göre derecelendirilerek bu derecelere göre maaş verilmiştir. Karahanlılar Dönemi'nde maaş miktarı daha çok müderrisin inisiyatifine bırakılmıştı. Yine bütün dönemlerde medrese elemanlarının özellikleri çok benzerdi.

Diğer taraftan Anadolu'daki medreselerin yapılış dönemine bakıldığında daha çok Anadolu Selçukluları zamanında yapıldıkları görülmektedir. Aynı şekilde Kayseri'deki medreseler de bu dönemde yapılmışlardır. Kayseri'de Anadolu'daki diğer şehirlere kıyasla daha çok medrese vardır. Kayseri'de yapılan medreselerin diğerleriyle ortak özellikleri görüldüğü gibi farklılık arz eden yanları da bulunmaktadır. Gıyasiye Medresesi'nde diğer adıyla Gevher Nesibe Darüşşifasında bulunan havuz, medresede eğitim gören öğrencilere su sesiyle huzurlu bir ortam sağlamaktaydı. Havuz genelde Anadolu medreselerinin hepsinde bulunmaktaydı. Kayseri'de bulunan Külük Medresesini diğerlerinden ayıran önemli bir ayrıntı vardı.

⁸⁷ BOA.C.MF.00166.08271.001.

⁸⁸ “Devletlü inâyetlü merhametlü efendim Sultanım hazretleri mesned-i izzetlerinde dâim olsun. Bu dâ'ileri Kayseriye'de vâki' merhûm el-Hâc Ömer Ağa'nın altmış bir târihinde binâ eylediği İmâm Sultan Medresesi dimekle arîf medresenin bâ-berât-ı âlî müderrisi ve mütevellisi olup medrese-i merkûmenin bir mikdâr nukûd-ı mevkûfesi olmağla târih-i mezbûrdan ilâ hâzihi'l-ân otuz yedi senedir selefimiz ve gerek bu dâ'ileri vakfiyet üzere mutasarrıf ve zabt olunagelmışiken evlad-ı vâkıfdan Hüseyin nâm müzevvir-i bedkâr ve muhayyil-i gaddâr kimesnenin merâmı ancak gadr ve ızrâr ve tekdîr ve rahnedâr etmek birle vakf-ı şerîf ibtâl ve bu müddet-i mezkûredir vakfiyyet üzere zabt ve tasarruf olunagelmışiken pederimden müstakil mülkündür deyü iddi'â ve mülkiyet da'vâsı on beş seneden bilâ emr mesmû'a olmadığı ve otuz yedi seneden mesmû'a olmadığından mâ'adâ da'vâya emr-i âlî sudûr dahi adimü'l-vukû' ve memnû' iken muhayyel-i mezbûr Hüseyin vakıf ibtâl ve bu dâ'ilerini bi-gayr-i vech-i şer'î tekdîr ve rahnedâr etmek sevdâsıyla iddi'â ve yedimde dahi otuz yedi seneden sonra mülkiyet da'vâsı mesmû'a olmadığını hâvi bir kât'a Şeyhülislam fetvâsı olmağla kemâl-i inâyetlerinden mercûdur ki sıyâneten li'l-vakf mezbûrun bi-gayr-ı vech-i şer'î zulm ve te'addî ve hilâf-ı şer' iddi'âsını bermüceb-i fetvâ-yı şerîf men' u def' bâbında yedime kat'î emr-i âlî inâyet ve ihsân buyurmak niyâzıyla arzuhâle cesâret olundu. emr u fermân inâyetlü merhametlü re'fetlü efendim sultanım hazretlerindedir. Es-Seyyid Mehmed Müftüzade Mahallinde şer'le görülp hilâf-ı şer' ve mugâyir-i şart-ı vâkıf te'addî itdirilmemek için hüküm buyuruldu. Fî 13 Ca sene [12]98” (BOA.C.MF.00166.08271.001).

Genelde Anadolu Medreselerinde bulunan öğrenci odalarında dışa bakan pencere bulunmamasına rağmen Kayseri Küllük Medresesi'nde dışa bakan pencerelerin bulunduğu görülmüştür.

Daha önce Kayseri Medreseleriyle ilgili yapılan çalışmalarda adı geçmeyen Sadettin Ağa, Mehmet Adil gibi medreseler yapılan incelemelerle gün yüzüne çıkarılmıştır. Ayrıca daha önce isimleri zikredilmiş birçok medrese ile ilgili ayrıntılarda kaleme alınmıştır.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ MURAT, Osmanlı Medreseleri, *Beyan Yayınları, İstanbul*, 2004.
- AKYÜZ YAHYA, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, *Akademi yayıncılık*, 2012.
- ALTUN ARA, “Avgunu Medresesi”, *İslam Ansiklopedisi, C.IV, Ankara*, 1991.
- AVS (Ankara Vilayet Salnamesi), 1882(1299), s.185.
- AVS (Ankara Vilayet Salnamesi), 1891,(1308) s.300.
- AVS (Ankara Vilayet Salnamesi), 1900(1318), s.204
- BOA. C.MF.00032.01599.001.
- BOA. EV. 00060.06518.001.
- BOA.AE.SMST.II.00016.01505.001.001
- BOA.C.MF.00076.03780.001.
- BOA.C.MF.00113.05637.001.
- BOA.C.MF.00113.05637.001.
- BOA.C.MF.00113.05637.001.
- BOA.C.MF.00132.06566.001.
- BOA.C.MF.00166.08271.001.
- BOA.d.38366.001.
- BOA.DH.İD.00034.00017.002.001.
- BOA.DH.İD.00034.00017.003.002.
- BOA.EV.d.38366.001.
- BOA.EV.d.38366.001.
- BOA.EV.d.38366.001.
- BOA.I.SD.00080.004724.002.001.
- BOA.MKT.UM.00318.00072.001.001.
- ÇAYIRDAĞ MEHMET, “Kayseri’de Pervane Bey Medresesi”, VD, S.XXVI, 1997, Ankara, s.225-236.

- DEMİR HATİCE, Kayseri Hacı Kılıç Cami ve Medresesi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2011.
- DEVELİOĞLU FERİT, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, *Aydın Kitabevi, Ankara, 2002*, s.167.
- DOĞAN NERMİN ŞAMAN, “Kayseri’deki Selçuklu Külliyesi”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012 Bahar(16), ss.191-214.
- ERGİN OSMAN, Türk Maarif Tarihi, *Eser Matbaası, İstanbul, 1977*, s.99.
- GÖKÇE TURAN, 934 (1528) tarihli bir deftere göre Anadolu vilayeti medreseleri ve müderrisleri, www. Egeveb2. Ege.edu.tr/tid/dosyalar/XI-1996/TIDXI-1996-og.
- GÜL AHMET, Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru’l Hadislerin Yeri, Ankara, TTK, s.16.
- GÜVEN İSMAİL, Türk Eğitim Tarihi, Akademi Yayınları, Edirne, 2013, s.47.
- Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1996.
- KAZICI ZİYA, Anahatları ile İslam Eğitim Tarihi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını, İstanbul, 2016.
- ÖZAYDIN ABDÜLKERİM, Selçuklu Tarihi, Sultan Muhammet Tapar Devri, TTK, Ankara, 1990.
- ÖZBEK YILDIRAY, ASLAN CELİL, Kayseri Kültür Varlıkları Envanteri, *Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları*, Kayseri, 1869.
- ÖZBİDECİLER ARZU, Kayseri Kölük Cami ve Medresesi, (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*),
- SAMİ ŞEMSETTİN, KAMUS-U TÜRKİ, *Alfa Yayınları, İstanbul, 1998*, s.1313.
- SARIBIYIK MUSTAFA, “İlk Osmanlı Medreseleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 3, 2013.
- TURAN OSMAN, “Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, XI, S. 42, s.202.
- UZUNÇARŞILI İSMAİL HAKKI, Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı, Ankara, TTK, 2014.
- Yurt Ansiklopedisi, *Kayseri, Anadolu Yayıncılık, C.7, 1982*.